

(ע"ב) 'סתם נדרים להחמיר'. התוס' (יט.) כתבו שסתם נדרים להחמיר בתורת ודאי, והעובר על נדר כזה – לוקה. וכן נקטו אחרונים (ע' קרן אורה ועוד). וכבר כתבו שאין זה ענין למה שכתב הרמב"ם על 'ספק נדרים' שאינו לוקה. 'סתם' לחוד ו'ספק' לחוד). אולם המב"ט בספרו קרית ספר (הל' נדרים ב) כתב שדין זה נובע מהכלל 'ספיקא דאורייתא לחומרא' (וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ג תלו; תה"ד רפא). ולכאורה נראה מדבריו שאין כאן אלא ספק נדר ולא ודאי. [והטעם שאין מעמידים את הדבר על חזקה דמעיקרא לומר שלא חל הנדר, כי מאחר שודאי נדר והספק הוא אם חל הנדר – הורעה חזקתו. עפ"י מחנה אפרים נדרים יב (בהסבר אחד). וכ"כ בשו"ת באר יצחק יו"ד א אף בדעת הרא"ש. וכ"כ שם לענין הריני נזיר אם יש בכרי מאה כור ונגנב או נאבד)]. ומצאנו בראשונים שתי סברות בדין זה; כיון שהאדם בא לאסור על עצמו, אומדים דעתו שנתכוין לידור באופן האוסר. ואמנם אם יפרש שדעתו למשמעות השניה – נאמן, אך מן הסתם כשלא פרש – דנים להחמיר (עפ"י פירוש הרא"ש). סברה נוספת (המובאת בתוספות ובפסקי הרא"ש): מדובר שהנודר אומר שלא היתה לו כוונה מפורשת אלא דעתו כפי משמעות הלשון, וכיון שפסקו החכמים להחמיר הרי כאילו גם הוא כיוון לכך. לפי הגדרה זו, אם אמנם נתכוין למשמעות מסוימת ואין ידוע למה נתכוין, אין כאן אלא ספק נדר.

אך יש מקום לפרש באופן שלישי; שהנודר בסתם, כיון שיודע שניתן לפרש דבריו לחומרא ואכן הדין מחייב לחוש לפרש כן מפני הספק, זה עצמו גורם לכך דעתו להחמיר [אם לא פרש אחרת], וכאילו אמר כן בפרוש. לפי זה, תחילת הדין מפני הספק הוא שספק דאורייתא לחומרא, וכיון שפוסקים להחמיר ממילא נוצר מצב שהנודר מתכוין לכך בודאות. ובכך מובנת הזיקה בין משנתנו לשאר הנידונים המובאים בגמרא של ספקות (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג סח. וצדד לפרש כן כוונת התוס'). לפי זה נוח יותר לומר שהמב"ט לא חלק על הראשונים הנ"ל אלא רק פירש את הטעם היסודי שמפני הספק החמירו, וממילא כבר נאסר מודאי כאמור. (ראה עוד בענין זה בספרי האחרונים: בית יחזקאל (שיעורי הגר"י סרנא); חידושי הגר"ש; הפלאת נדרים יא ועוד. וע"ע במובא לעיל י:).

'המקדיש חייתו ובהמתו, הקדיש את הכוי'. יש לשאול, למה לא נעמיד את הכוי בחזקת בעליו, ככל ממון המוטל בספק שכשיש ספק אם יצא מרשות בעליו, מעמידים אותו ב'חזקת מרא קמא', וכדרך שכתב הרמב"ם (בפרוש המשנה ספ"ב דבכורים) שמפני טעם זה, הכותב חייתו לבנו – אין הכוי בכלל. יש מקום לומר שאף שנפסוק כן מבחינת דיני ממונות, עדיין בנוגע לשאלה אם חל בו הקדש, דנים לחומרא כבשאלת איסור והתר. ולפי סברא זו תהיה מכאן ראייה שגם לאחר שנפסק דין 'המוציא מכברו עליו הראיה', אין הכרעה ודאית על הבעלות אלא שמצד הספק בלבד נשאר הדבר בחזקתו. וכבר דנו בזה האחרונים (ע' בסוגיית הלוקח שני אילנות בב"ב פא, ועוד). ומלבד זאת עדיין לא העלינו ארוכה כיון שמבחינת דיני ממונות פסקנו להשאירו אצל המוחזק, מסתבר שאין שייך בזה מעילה. וצריך עיון (עפ"י שיעורי הגר"ש רוזובסקי).

ויש לפרש 'מעילל איניש לספיקא' ובכלל הקדשו הודאי כלול אף הדבר המסופק. ומדויק לפי"ז לשון 'הקדיש את הכוי'. וכן נראה מדברי המאירי.

דף יט

'אמר ליה אביי: במאי אוקימתא לספק נזירות להקל – כרבי אליעזר, אימא סיפא ספק בכורות...!'

הרשב"א כתב שקושיא זו אינה עיקר שהרי ודאי יש לחלק כתירוץ הגמרא, וגם אינה שייכת בהכרח לכך שהעמדנו כרבי אליעזר, אלא משום שרוצה להקשות בהמשך מסיפא דסיפא לכן הביא גם הסיפא לברר הדברים. והביא דוגמא כיוצא בזה.

אמר ליה: אמאי קא מדמית קדושה הבאה מאליה לקדושה הבאה בידי אדם. צריך להבין מה היתה דעת המקשה שהשוה ביניהם. ויש לומר שהואיל והבכור מצוה להקדישו, יש לומר שאין קדושה חלה בו מאליה אלא באופן שראוי להקדישו בידי אדם [כסברת המהרי"ט שבכור הפקר אינו קדוש מפני שאינו ראוי להקדשה בידי אדם], והואיל ואין אדם מכניס עצמו לספק להקדישו, לא חלה גם הקדושה שמאליה (עפ"י טל תורה).

ספק נדר ונזירות

האחרונים עמדו על בירור שיטת הרמב"ם בדין ספק נדר ונזירות; לגבי נדרים פסק (בהלכות נדרים ב,ז; ט,ד) שספקם להחמיר ואילו גבי נזירות (נזירות ד, יא) פסק להקל. יש מי שכתב (מהרי"ט ח"א פט) שהנזירות הואיל וספיקה חמור מוודאה כדלהלן בגמרא, לא מעייל נפשיה בספיקא, מה שאין כן בנדרים שאין ספיקן חמור מוודאן. והקשה המחנה-אפרים (נדרים יג) מדברי הרמב"ם (שם): 'האומר הריני נזיר ביום שכן דוד בא בו, אם בחול נדר – הרי זה אסור לעולם (שבכל יום אפשר שיבוא), ואם בשבת או ביום טוב נדר – אותה שבת או אותו יום טוב מותר, מכאן ואילך אסור לעולם, שהדבר ספק אם יבוא בשבת או ביום טוב או לא יבוא. והואיל והוא ספק, ביום שנדר לא חלה עליו נזירות שספק נזירות להקל'. עכ"ל. והרי כאן אין הספק חמור מהודאי שהרי עתיד להתברר אם בא באותו היום אם לא?

יש מי שסביר את שיטת הרמב"ם (הרא"מ בתשובה ג) שרק בנזירות ספיקה להקל משום שלא ניתנה אלא להפלאה. והקשה על זה במחנ"א שם, אם כן מדוע פסק הרמב"ם לענין האומר הריני נזיר אם יש בכרי הזה מאה כור ונגנב או אבד – אינו נזיר. והרי אם צריך 'הפלאה' א"כ אפילו אם לא נגנב, כקושית הגמרא בסוגיתנו? ותירץ הגרנ"ט (נב) שלהרמב"ם אף למסקנה יש דין 'הפלאה' בנזירות, אבל רק באופן שהספק אינו עומד להתברר, אבל במקום שרק בעת קבלת הנזירות אין ברור לאדם, אך עומד להתברר לאחר מכן – אין בכך חסרון בדין 'הפלאה', שאמנם אין צריך 'הפלאה' בזמן מעשה הנזירות אבל דרושה היא בזמן חלות הנזירות. ובזה פרש מה שאמרו בסוגיא 'אי תניא – תניא' היינו, גם אם תניא בכל זאת לא קשה שיש לחלק בין הנידונים; בכרי שנגנב שהספק יישאר בעינו – אין כאן 'הפלאה' אף לרבי יהודה, מה שאין כן בשאר מקומות.

(ע"ב) כל שספיקו חמור מודאו, לא מעייל נפשיה. התוס' כתבו שני הסברים מדוע ספק נזירות חמור לו מודאי. וכך פרשום האחרונים; ההסבר האחד לפי שאינו ראוי לגלח כהלכתו, על שלשת הקרבנות, כי הרי אין חטאת באה בספק. ואם כן, עדיף לו שלא תחול הנזירות משתחול ולא יקיים את דיני הנזיר כהלכה שלכתחילה. הסבר שני: לפי שאינו ראוי לגלח, שמא אינו נזיר והרי עובר הוא על איסור הקפת הראש. אך לפי הסבר זה יצא שבאשה הנוזרת, סתם נזירות להחמיר שהרי אין בה איסור הקפה (עפ"י שער המלך הל' עכו"ם יב). ויש מי שכתב מפני כן שההסבר הראשון שבתוס' הוא המוכרח שהרי לא משמע שבאשה הדין אכן ישתנה (חזון איש אה"ע קלה, ב). וע"ע תוס' נזיר ת. משנה למלך נזירות ג, יח; אג"מ יו"ד ח"ג סח.

השעה"מ הקשה לרבי יהודה הסובר חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא, וחכמים הרי לא העמידו דבריהם במקום תיקון גברא

א"כ יהא רשאי להביא קרבנות מספק. ויש אומרים שגם למ"ד חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא, זהו רק לענין איסור הנאה, אבל השחיטה והאכילה אסורות מהתורה (ע' חדושי הגר"ר בנגיס ח"א יב,ד).

ואם תאמר, מדוע חמור ספקו מודאי, הלא יש לו תקנה בקבלת נזירות חדשה על תנאי, שאומר אם לה חלה נזירותי אהא נזיר עתה? יש לומר שיכול לבוא לידי חומרא כגון אם נטמא קודם שהתנה, שהריהו ספק נזיר טמא ואינו יכול להביא אשמו מספק (עפ"י תוס' נזיר ח. ד"ה שיהא).
ובעצם [הגם שהוא חשש רחוק], כיון שכדי לצאת מספקו יצטרך לנדר נוסף, אבל מצד הנדר הנוכחי ספקו חמור מודאו, אם כן מסתבר שאינו רוצה להיכנס בו שהרי בין כך יצטרך לנדר נוסף (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג סח,א).

– מכך ספק נדר אינו נחשב 'חמור מודאו', לכאורה יש להוכיח שיש התרה גם לנדר המסופק, הגם שאין ידוע לשואל אם חל נדרו אם לאו. אך לפי מה שכתבו הראשונים שסתם נדרים להחמיר בתורת ודאי, אין מכאן ראייה לספק. וכבר צדד בזה בספר פרשת נדרים כאן, ורצה לומר שזה שנוהגים להתיר בערב ראש השנה כל הנדרים, הגם שאנו מסופקים, טעם הדבר שמתוך כך אולי ייזכר על נדר-ודאי.

אך מסברא נראה שכשם שיש פתח וחרטה על הודאי כך יש על הספק, כי גם על ספק נדר מתחרט הוא מעיקרא ואילו היה יודע על ספק-נדר שיש לו ע"י דיבורו, לא היה מדבר.

דף כ

'בשלמא מחמירין דלא פתחינן ליה בחרטה'. פירוש בחרטה בעלמא, לומר הואיל ומתחרט אתה ואין לבך עליך הרי שלא נדרת אלא מתוך כעס זמני הלכך מותר אתה – אלא צריך לפתוח לו פתח, לומר אילו ראית שישגיך נזק או צער לא היית נודר באותה שעה.

וחכמים שאמרו 'פותחין לו פתח ממקום אחר' חולקים וסוברים שאין צריך פתח [ו'פותחין' לאו דוקא] אלא אף בחרטה די, ופירוש דבריהם: אין מתירים לו מצד הנדר עצמו, לומר כיון שנתכוונת למשמעות מותרת מותר אתה, אלא פותחים לו ע"י חרטה או פתח (עפ"י ריטב"א ר"ן ור"י).

ונראה שאף החרטה קרויה כאן 'פתח' כי על ידה נפתח ההתר, לומר חרטתך מוכיחה שלא נדרת בלב שלם וכנ"ל. ורבנו תם פירש שחכמים אינם חולקים על ר"מ לענין הצרכת פתח.

'רב אחא בר יעקב אומר: משמתינן ליה' – לזה המזדקק לו להתירו מיד ואינו מצריכו לנהוג איסור כימים שנהג בהם התר. כן פירשו הרמב"ן הר"ן ועוד.

ויש מפרשים שהדברים מוסבים על הנזיר שעבר, שאם לא רצה לנהוג איסור בעצמו – משמתינן ליה (מובא במאירי).

צ"ע למה לא פירשו שזהו תירוץ נוסף על השאלה 'אלא עונשין היכי דמי'.

ז"כ המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין. אמר רב יוסף ובאשתו נדה. אמר רבי שמעון בן לקיש עקבה דקתני במקום הטנופת'. כלומר בעגבותיה וכשהיא לבושה בבגדיה, ובוה [וכן לפני] אסור באשתו נדה ומותר שלא בשעת נדתה וכדי לחבבה. אבל באשה אחרת אסור אפילו בפנויה ובשאינה נדה ושלא כנגד העקב, ואפילו באצבע קטנה אסור (מאירי).